

NESİH

(نسخ)

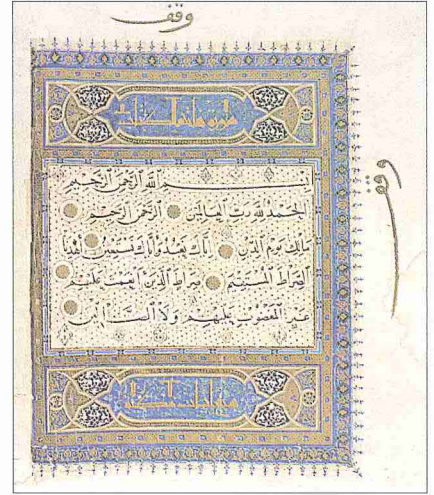
Aklâm-ı sittenin
çok kullanılan bir çeşidi.

Sözlükte “hükmünü ortadan kaldırmak, bir eseri istinsah etmek” gibi anlamlara gelen *nesh* kelimesi, hat sanatında özellikle kitap istinsahında ve basma eserlerde yaygın biçimde kullanılan bir yazı çeşididir. Aynı kökten gelen *nessâh* kelimesinin *nessâhân-ı hattâtîn* (nesih yazanlar) şeklinde kaynaklarda yer aldığı görülmektedir (Âlî, s. 24). Mushaf yazımında kûfî hattının geçerliliğini ortadan kaldırdığı için bu yazıya nesih adının verildiği kanaatini taşıyanlar bulunmakla beraber (Yazır, I, 92) buna tarihen imkân yoktur. Önceleri *neshî* adıyla daha basit bir yazı olarak kullanılan ve V. (XI.) yüzyıldan itibaren gelişme gösteren nesih hattının mushaf kitâbetinde bu devirler için reyhânîye ve muhakkaka göre daha geri planda kaldığı anlaşılmaktadır.

İslâm'ın doğuşunda Hicaz bölgesinde geometrik, dik ve yatay çizgilerin hâkim olduğu yazı ile günlük işlerde, mektup ve ticarî yazışmalarda tercih edilen yuvarlak karakterli iki değişik yazı kullanılmaktaydı. Yuvarlak yazı Emevî ve Abbâsîler döneminde kullanım alanı daha da genişleyerek iş-

lendi; önce “mevzun”, sonra da “mensûb” vasıflarını kazandı. Yazıldığı kâmiş kalemin ağız genişliği 1 mm. civarında olan bu yazı, verrakların mesleklerinden kinaye olarak “verrâki” adıyla anıldığı gibi istinsah vasıtası oluşundan dolayı “neshî” ismiyle de tanındı. Irak'ta doğduğu için “irakî”, ayrıca bünyesindeki düzlüklerden dolayı “muhakkak” da denilen bu yazı aklâm-ı sittenin kısmen kaynağı olmuştur. Batılı araştırmacılar, o devirde İslâm âleminde kûfî dışında kullanılan küçük ve büyük ebattaki her yazıya *neshî* veya *nesih* adını vermişlerdir. Kısa zaman içinde *neshî* yazıdaki düz karakterler reyhânînin, yuvarlak karakterler ise nesih hattının doğmasına zemin hazırlamıştır.

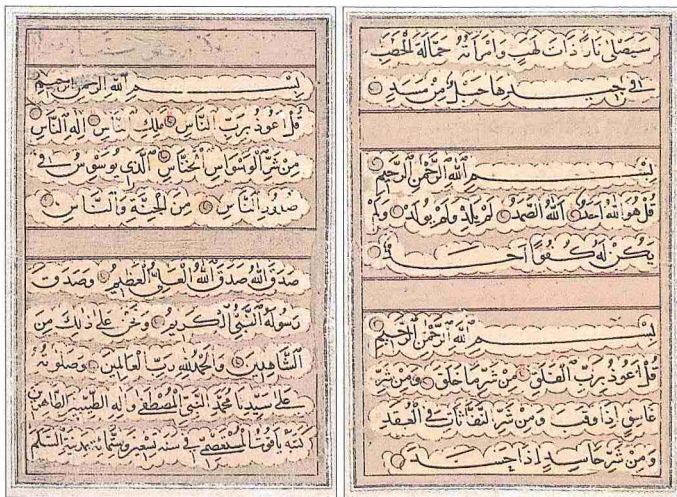
V. (XI.) yüzyılın hattatları arasında mühim mevkii olan İbnü'l-Bewvâb'dan nesih hatıyla herhangi bir eser zamanımıza kadar gelmiş değildir; İbnü'l-Bewvâb'ın reyhânî hatıyla mushafı vardır (Chester Beatty Library, nr. 1431). Onun nesih üslûbunu temsil eden Muhammed b. Altuntaş'a ait 582 (1186) tarihli mushaf Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir (Yeni Yazılar, nr. 742). Hat sanatında çığır açan Yâkût el-Müstâ'sımî hem nesih hem reyhânî yazılarıyla birkaç mushaf bırakmıştır (İÜ Ktp., AY, nr. 6680). Yine Yâkût zamanında uygulaması artan ve cesamet bakımından farklı hat neveleriyle yazılan mushafalarda da nesih hattı, buna göre daha kalın kalemle

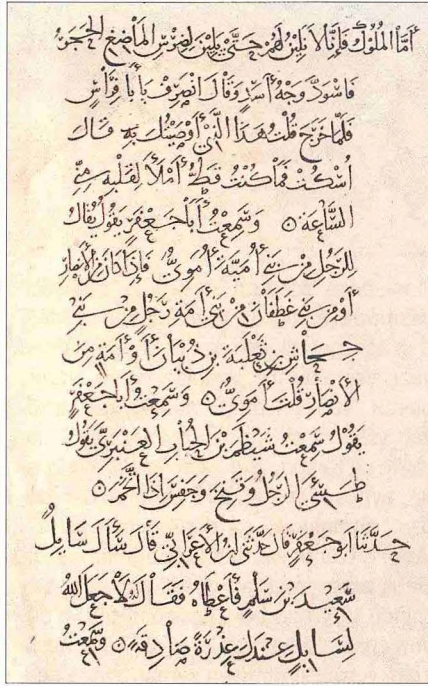
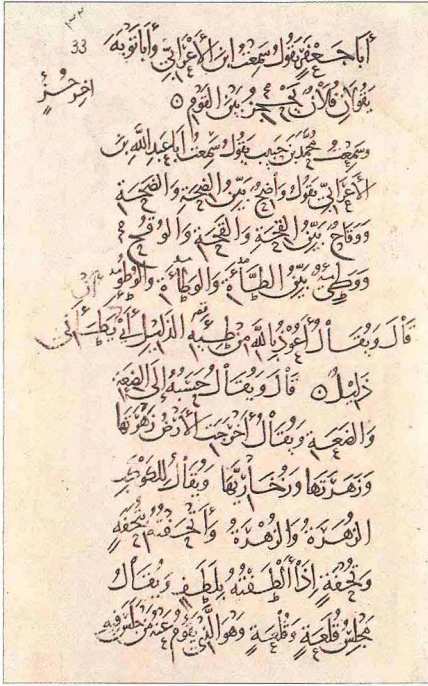
Yahyâ es-Süfî'nin nesih hatla yazdığı mushafın ser levhası (TİEM, nr. 430)

yazılan sülûs veya muhakkak gibi hat neveleriyle birlikte münâvebeli olarak kullanılmış, bu durum X. (XVI.) yüzyıla kadar azalarak sürmüştür. O devre kadar iki üç nevi hattın bir sayfa düzenine göre birlikte kullanılmasının yanı sıra muhakkak veya reyhânî hatları da mushaf yazılmasında sıkça tercih edilmiştir. Memlûkler devrinde Kahire'de kullanılan nesih hattının harf araları tabii kaidesine göre daha açık, irice yazılan çeşidine “neshü'l-vazzâh”, mâil satırlar halinde daha ince yazılanına “havâşî” (*nesh-i hafî*), en ince yazılanına da “gubânî” denildiği zamanımıza ulaşan örneklerinden anlaşılmaktadır.

Nesih hattının tabii kalem kalınlığı 1 mm. civarında kabul edilir. Daha geniş ağızlı kalemle yazılanına eskiden “celî nesih” denildiğine, *Menâkıb-ı Hünerveran*'da Celâlzâde Muhyiddin Amâsî hakkında yer alan methiyedeki, “Celâl oğlu ki hattât-ı cihandır / Nazîri gelmedi nesh-i celîde” beyti delil olarak gösterilebilir. Buna karşılık *Tuhfe*'de böyle celî yazan hattatlar için, “Sülûs kalemîyle nesih yazardı” denmektedir. Esasen nesih hattı genellikle kitaplarda kullanıldığından onun celî ölçüle-

Yâkût el-Müstâ'sımî'nin nesih hatla yazdığı mushafın son sayfaları (İÜ Ktp., AY, nr. 6680, vr. 442^a-443^a)

Muhammed b. Esed'in nesih hatla yazdığı *Kitâbü'l-Emâlî* adlı eserden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Reisülkütüb Mustafa Efendi, nr. 904, vr. 32^a-33^a)

rinde yazılmasına gerek duyulmamıştır. Celi nesih yazılara "câmi boyu" denilen en büyük ebattaki mushafalarda rastlanabilir. XIX. yüzyılda yüksekliği 2 metreyi bulan büyüklükteki hilye levhalarında nesih hattının en iri şekline rastlanır ki bunların kalem ağzı 3 milimetreye kadar çıkar. Vakıflar İstanbul Türk Hat Sanatları Müzesi'ndeki (nr. 2827), Hasan Rızâ Efendi'nin 1305 (1888) tarihli hilyesi, Mustafa Halim Özyazıcı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki Âyetü'l-kürsî levhasında görülen nesih hattı böyledir (Derman, *Türk Hat San'atının Şâheserleri*, rs. 58).

Nesih hattı, kalemin ince olarak dikine ve kalın olarak ufkî istikamette kullanılışı sırasında münhanî hareketlerle sola hafif meyilli yazılır; bunun nisbeti yazıldığı kalem göre bir nokta boyudur. Uzun metinlerde harflerin kaidelere uygun ve düzgün bir şekilde satıra oturtulması için mistar denilen satır aletinin kullanılması şarttır. Mistar, satır çizgilerinin başlama ve bitirme sınırlarıyla beraber bir mukavva üzerinde ibrisimle gerilerek kabartı halinde tesbit edilmesiyle hazırlanır. Nesih hattı istifli olarak yazılmaz, daima satır halinde. Harflerin kelime teşkili için yanyana sıralanmasına bir hareketlilik getirmek üzere "kâf-ı mebsûta"nın (boru kefi) satırlara

serpiştirilmesi veya çanaklı harflerin kendisinden sonraki birkaç harfi içine alır şekilde uzatılması hattatların sanat kudretlerini gösterdiği bir sahadır. Muhakkakla reyhanî ve tevkî ile rikâ' arasındaki şekil benzerliği sülûs hattıyla nesih arasında çok daha azdır. Matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişinden önce yazma kitap istinsahında en fazla kullanılan yazı nevi nesih olmuştur. Harekeli yazılabildiği gibi Türkçe için harekesiz yazılması da mümkün olduğundan dinî ve ilmî her konuda nesih tercih edilmiştir. Nesih yazının kullanım sahası sadece kitap yazılmasıyla sınırlı değildir. Yalnız olarak veya bir sülûs satırının altında üç beş satır nesih bulunmak üzere kıtalar ve bunların bir araya getirilişle oluşan murakkaa ve hilye-i nebevî levhalarında da genellikle nesih hattı kullanılmıştır. Uzun metinlerde kalem ağzının yıpranıp yeniden açılması, bunda da aynı kalınlığın tutturulamaması yüzünden doğan kusuru önlemek için hattatlar XIX. yüzyıldan günümüze kadar cava kalemi kullanmışlardır.

Nesih hattı Osmanlılar'da Şeyh Hamdullah Efendi'den itibaren yeni bir tarz kazanmıştır. II. Bayezid'in teşvikiyle gerçekleşen bu yenilik hareketleri aklâm-ı sitte-nin bütününde görülmekle beraber Şeyh

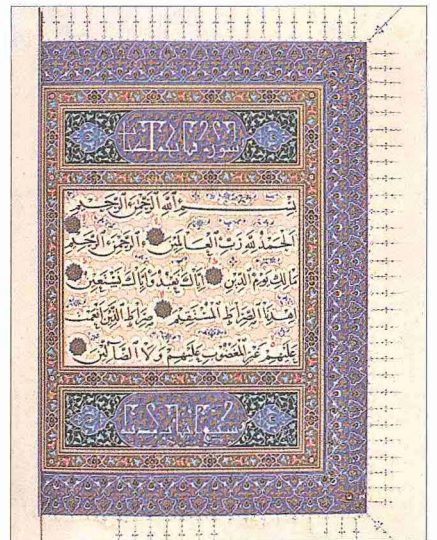
Hamdullah üslûbunda daha çok nesih yazı estetik değer kazanmıştır. Ahmed Karahisârî, aklâm-ı sittenin diğer nevilerinde olduğu gibi nesih hattında da Şeyh Hamdullah üslûbuna karşı Yâkût el-Müstasîmî tavrını ihya etmeye çalışmışsa da bu çaba ancak bir hattat nesli müddetince devam ettirilebilmiştir.

Nesih hattı İstanbul'da tekâmülünü sürdürürken diğer İslâm ülkelerinde de Osmanlı üslûbu benimsenmiş ve yayılmıştır. Ancak İran sahasında yer alan İslâm devletleri Yâkût el-Müstasîmî yolunu tutmuşlarsa da XVI. yüzyıldan sonraki hattatlar Yâkût üslûbundan da uzaklaşarak farklı bir tavırla yazmaya devam etmişlerdir.

Şeyh Hamdullah'tan başlayarak mushaf Osmanlılar'da nesih hattıyla yazılmıştır. Bu sebeple Müstakimzâde nesih hattını "hâdim-i kitâb-ı kerîm" olarak vasıflandırmaktadır (*Tuhfe*, s. 28). Osmanlı tarihi boyunca ömrünü nesih hattıyla mushaf yazmaya adanmış binlerce hattat yetişmiş, sanat değeri taşıyan mushaf yazarları arasında Ramazan b. İsmâil 400, Çemşîr Hâfız 454 adet mushaf yazarak ön sırayı almışlardır.

Osmanlılar'da nesih öğretimi münferit olarak yürütülmekle beraber yaygın görülen şekli sülûs-nesih nevilerinin birlikte meşkedilmesidir. Dört satır üzerine tertiplenen yatay dikdörtgen biçimli bu sülûs-nesih meşklerinin ilk ve son satırları sülûs,

Şemseddin Baysungûrî'nin nesih hatla yazdığı mushafın serlevhası (TİEM, nr. 294)

Hâfız Osman'ın sülûs-nesih hatla yazdığı kitalar (İÜ Ktp., AY, nr. 6480)

ortadaki iki satır -daha kısa olarak- nesih yazılarına tahsis edilmiştir.

XVII. asrın son çeyreğinde Hâfız Osman aklâm-ı sittede yeni bir üslûp ortaya koymuş, özellikle sülûs ve nesih yazılar yeni estetik değerler kazanmış, bu üslûp kısa zamanda benimsenmiş, Osmanlı topraklarında yayılmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Hâfız Osman'ın nesihteki üslûbu Yedikuleli Seyyid Abdullah, Şekerzâde Seyyid Mehmed, Eğrikapılı Mehmed Râsim, İsmâil Zühdü, Abdülkadir Şükrü, Mahmud Celâleddin Efendi gibi üstatlar elinde gelişimini sürdürmüştür. XIX. yüzyılda Kazasker Mustafa İzzet ve Mehmed Şevki efendilerle yeni bir üslûp kazanarak XX. yüzyıla ulaşmıştır. Şevki Efendi'nin nesih hattına getirdiği harf mükemmelliği bu konuda nihai nokta sayılmaktadır.

Osmanlılar'da ilk basılan kitaplarda en çok nesih hattı tercih edilmiş, Sultan Abdülâziz devrinde 1866'da Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye yazdırılan ve bunlardan hakkedilmiş kalıplarından döküm yapılan çeşitli puntolardaki nesih harufat harf inkılâbına kadar matbaalarda kullanılmıştır. Aslından basılan ve nesih hattıyla yazılmış olan mushafların iki unutulmayacak ismi ise Hasan Rızâ ve Kayışzâde Hâfız Osman Nûri efendilerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 24; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 28; Salâhaddin el-Müneccid, *Câ-*

mi'û mehâsinî kitâbeti'l-küttâb, Beyrut 1962, s. 25, 29, 63, 89; A. Grohmann, *Arabische Paläographie*, Wien 1967, II, 233-238; Yazır, *Kalem Güzeli*, I, 92-93; III, 326-328; M. Uğur Derman, *Türk Hat San'atının Şâheserleri*, İstanbul 1982, rs. 58; a.mlf., "Hat San'atında Osmanlı Devri", *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı* (haz. M. Uğur Derman), İstanbul 1992, s. 33-43, ayrıca bk. Katalog, s. 179-232; Nihad M. Çetin, "İslâmî Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi", a.e., s. 14-30.

M. UĞUR DERMAN

NEŞİKE

(النسيكة)

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükür ifadesi olarak kesilen kurban

(bk. AKİKA; KURBAN).

NEŞİMÎ

(نسيمى)

(ö. 820/1417 [?])

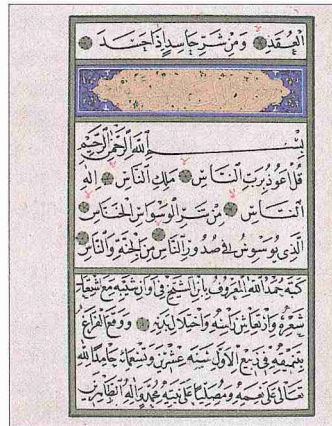
Hurûfiliği ile tanınan mutasavvîf şair.

Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi son dönem çalışmalarında da çelişkili bilgiler vardır. İran kaynakları Şiraz ya da Şirvan'da, XVI. yüzyıl Osmanlı tezkirecilerinden Âşık Çelebi Diyarbekir'de, Latîfî ise Bağdat'ta (Nesîm nahiyesi) dünyaya geldiğini söylemektedir. Nesîmî ile aynı dönemde yaşayan İbn Hacer el-Askalânî onu Tebrizli gösterir (*İnbâ'ü'l-gümûr*, VII, 269-270). İbnü'l-İmâd da aynı bilgiyi tekrarlar (*Şezerât*, VII, 144). Türkçe divanındaki bir beytine (Ayan, *Nesîmî*, II, 578) ve Âşık Çelebi'nin *Meşâdirü's-suarâ'sına* (vr. 133^a) göre Türkmen asıllıdır. Bunun yanında Arap olduğunu söyleyenler bulunsun da Türkleşmiş bir soydan geldiği ve ana dilinin Türkçe olduğu anlaşılmaktadır (*Seyyid Nesî-*

mî Divanından Seçmeler, s. VII). İbn Hacer el-Askalânî'nin Nesîmüddin (*İnbâ'ü'l-gümûr*, VII, 269), Sibt İbnü'l-Acemî'nin Ali olarak verdiği adıyla ilgili Celâleddin, Ömer vb. isimler de zikredilmiştir; ancak İmâdüddin lakabı isim yerine geçecek kadar kabul görmüştür (*Künûzü'z-zeheb*, II, 125). Künyesi Ebû'l-Fazl'dır. Hemen bütün kaynaklarda ismiyle birlikte "Seyyid" unvanı da kullanılmaktadır. İyi bir eğitim görmüş, genç yaşta tasavvuf yoluna girerek Fazlullâh-ı Hurûfî ile Bakû ve Şirvan'da bir süre beraber yaşamış, Hurûflik anlayışının en sadık temsilcilerinden biri olmuştur.

Nesîmî'nin önce Bedreddin eş-Şiblî'ye bağlandığı belirtilse de (Latîfî, s. 524) asıl şöhretini, Fazlullâh-ı Hurûfî'ye intisap ederek halifesi olduktan ve onun Timur tarafından idam edilmesinin ardından kazanmıştır. Fazlullah'ın öldürülmesi üzerine Azerbaycan'dan ayrılıp Türkçe şiirleriyle tanındığı Anadolu'ya gelen Nesîmî'nin I. Murad devrinde Bursa'ya ulaştığı ve burada iyi karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Hacı Bayrâm-ı Veli ile görüşmek için Ankara'ya gitmiş, Hurûflik'le ilgili fikirleri sebebiyle huzura kabul edilmemiştir (*İA*, IX, 207). Ancak Ali Şîr Nevâî'nin Nesîmî hakkında övgü dolu sözler söylemesi (*Nesâ-yimü'l-mahabbe*, s. 437) onun Orta Asya Türk dünyasında önemli bir kişilik olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da fikirlerini yayacak ortam bulamayan Nesîmî o tarihte Hurûfîler'in Suriye'deki en önemli merkezi olan Halep'e gitti. İbn Hacer el-Askalânî, onun burada Hurûfî şeyhi olarak faaliyette bulunduğu ve bağlılarının çoğaldığını belirtir (*İnbâ'ü'l-gümûr*, VII, 270). Ahmet Yaşar Ocak, Şeyh Bedreddin Simâvî'nin aynı tarihlerde Halep'e uğramasının muhtemelen Nesîmî ile görüşmek amacını taşıdığını ileri sürmektedir (*Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, s. 184). Halkın yanı sıra

Şeyh Hamdullah'ın nesih hatla yazdığı mushafın son sayfaları (İÜ Ktp., AY, nr. 6552)

